

Hur kan förekomsten av "skuggdoktorander" förhindras?

Sammanfattning

Högskoleverket har genomfört ett flertal undersökningar för att belysa olika aspekter av forskarutbildningen. Resultatet av dessa undersökningar har visat att det förekommer så kallade "skuggdoktorander", det vill säga personer som bedriver forskarstudier utan att vara formellt antagna till forskarutbildningen. Eftersom företeelsen bland annat innebär att doktoranders rättssäkerhet och trygghet sätts ur spel kommer Högskoleverket att utreda frågan vidare. Meningen är att denna PM skall vara ett underlag för detta arbete, vilket Högskoleverket planerar att genomföra under 2007.

Underlaget för PM är bland annat remissvar från lärosäten om åtgärder för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander. Många lärosäten har pekat på att begreppet är oklart. Högskoleverket har därför i PM kommit med förslag på följande definition: "Skuggdoktorand" är en person på ett lärosäte, som inte är antagen till forskarutbildningen, men som befinner sig i en situation som motsvarar en antagen doktorands.

I PM identifieras följande områden som kan vara intressanta att följa upp i samband med Högskoleverkets fortsatta arbete.

- På vilket sätt har 1998 års forskarutbildningsreform påverkat förekomsten av skuggdoktorander?
- På vilket sätt och i vilken utsträckning används skuggdoktorander vid olika typer av fakultetsnämnder?
- Hur tillämpar lärosätena reglerna om indragning av resurser och finns det skäl att ändra dessa regler?
- Finns det behov av och är det möjligt att inrätta en webbplats för forskarutbildningen?
- Hur arbetar fakultetsnämnderna med tillsynen över forskarutbildningen?

I PM uppmärksammas att det finns en promemoria från Utbildnings- och kulturdepartementet med förslag till ändringar i högskoleförordningen som skulle strama upp antagningen till forskarutbildningen. Med dessa ändringar skulle utrymmet för informell antagning till forskarutbildning minska, vilket kan leda till att förekomsten av skuggdoktorander förhindras.

I PM nämns exempel på åtgärder som ett lärosäte kan vidta för att förhindra skuggdoktorander. Ett sådant exempel är att ett lärosäte genom interna regler kan strama upp antagningen. Ett annat exempel som nämns är möjligheten att införa regler om att

en genomgången handledarutbildning skall vara ett krav för att man överhuvudtaget skall få uppdrag som handledare eller biträdande handledare.

Hur kan förekomsten av skuggdoktorander förhindras?

Syftet med PM

Högskoleverket har genomfört ett flertal undersökningar för att belysa olika aspekter av forskarutbildningen. Resultaten av några av dessa undersökningar pekar på att det förekommer så kallade skuggdoktorander det vill säga personer som bedriver forskarstudier utan att vara formellt antagna till forskarutbildningen.

Syftet med denna PM är att kartlägga vilka åtgärder som kan vidtas för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander. Under arbetets gång har det blivit allt tydligare att det finns en rad problem förknippade med skuggdoktorander, bland annat vad gäller att hitta en definition av begreppet. PM innehåller en redogörelse för dessa problem. Tanken är att PM skall kunna utgöra ett underlag för ett fortsatt arbete med att utreda frågan om skuggdoktorander. Detta arbete planerar Högskoleverket att genomföra under 2007.

Problemet skuggdoktorand

Begreppet skuggdoktorand används flitigt i den högskolepolitiska debatten. Begreppet synes ha uppstått i samband med de skärpta antagningsregler som 1998 års forskarutbildningsreform innebar.

Forskarutbildningsreformens syfte var att effektivisera forskarutbildningen och samtidigt stärka doktorandernas rättssäkerhet. Reformen innebar bland annat skärpta bestämmelser gällande innehåll i och uppföljning av individuella studieplaner, restriktiva bestämmelser om förlängning av utbildningstiden, bestämmelser om fakultetsnämndernas tillsyn över forskarutbildningen och regler om möjlighet att dra in rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen. Med tydligare regelverk om de forskarstuderandes rättigheter och skyldigheter skulle doktoranderna ha lättare att identifiera sina och fakultetsnämndernas åtaganden. Doktorandens situation skulle därmed bli mera förutsägbar. Lärosätena/fakultetsnämnderna skulle få bättre kontroll över doktorandernas studieresultat och en möjlighet att dra in resurser för doktorander som åsidosatt sina åtaganden. Reformen innebar också vissa studiesociala förbättringar genom regler om anställning som doktorand efter halva utbildningstiden.

Genom att på olika sätt knyta till sig personer som bedriver forskarstudier utan att vara formellt antagna till forskarutbildningen sätter lärosätena dessa regler ur spel. Skuggdoktorander åtnjuter inte den trygghet och rättssäkerhet som reglerna syftar till. Även andra doktorander och sökande till forskarutbildningen kan bli lidande. Att vissa skuggdoktorander slutligen antas kan nämligen innebära att dessa har fördelar i samband med antagning, tillgodoräknande och beräkning av utbildningstid gentemot andra sökanden.

Högskoleverket vet inte hur många skuggdoktorander det faktiskt finns vid svenska lärosäten, eftersom de egentligen inte får finnas. Det finns ofta ett ömsesidigt intresse hos såväl skuggdoktoranden som institutionen/handledaren att inte avslöja det verkliga syftet med samarbetet. Det finns dock tecken på att det inte är ovanligt att det förekommer på lärosätena. Benägenheten att använda sig av skuggdoktorander kan troligen variera inom ett lärosäte. Det kan därför vara av intresse för verket att följa upp på vilket sätt och i vilken utsträckning som olika typer av fakultetsnämnder använder skuggdoktorander.

Remiss till lärosätena samt synpunkter från Sveriges Förenade Studentkårer och Sveriges Doktorandförening

Högskoleverket har med anledning av denna PM skickat en remiss till samtliga statliga universitet och högskolor med eget vetenskapsområde. Remissen har också skickats till Chalmers, Handelshögskolan i Stockholm och Högskolan i Jönköping, vilka är enskilda utbildningsanordnare med rätt att utfärda doktorsexamen. Samtliga lärosäten, förutom Handelshögskolan i Stockholm, har svarat på remissen.

Lärosätena ombads svara på följande frågor.

1. Hur ser lärosätet/fakultetsnämnden till att "skuggdoktorander" inte tillåts?
2. Vilka rutiner finns för att kontrollera och förhindra förekomsten av "skuggdoktorander"?
3. Har lärosätet förslag och/eller exempel på goda lösningar som kan förhindra förekomsten av "skuggdoktorander"?

Högskoleverket har skickat ut ett utkast till sammanställning av remissvaren till Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) och Sveriges Doktorandförening (SDF, som är en sektion inom Sveriges Universitetslärarförbund). Båda organisationerna har inkommit med synpunkter på utkastet till sammanställning.

Sammanställningen över remissvaren och synpunkter från SFS och SDF finns refererade i bilaga till denna PM.

Oklar definition med betydande gråzon

Remissvar

Många lärosäten påpekar att begreppet skuggdoktorand är oklart. I Högskoleverkets remiss anges att skuggdoktorander är personer som bedriver forskarstudier utan att vara formellt antagna till forskarutbildningen. Många lärosäten trycker på att det kan vara motiverat att det finns personer som ägnar sig åt forskarstudier utan att vara antagna till forskarutbildningen. En situation som vissa lärosäten nämner är lärare som går doktorandkurser som ett led i deras kompetensutveckling.

Gällande rätt

Av 9 kap. 1 § högskoleförordningen (1993:100) framgår att till forskarutbildning får antas endast så många doktorander som kan erbjudas handledning och godtagbara studievillkor i övrigt och som har studiefinansiering enligt 3 §.

Enligt 3 § i samma kapitel får fakultetsnämnden till forskarutbildning anta bara sökande som anställs som doktorand eller som beviljas utbildningsbidrag för doktorander. Fakultetsnämnden får dock anta sökande som har någon annan form av studiefinansiering, om nämnden bedömer att finansieringen kan säkras under hela utbildningen och att den sökande kan ägna så stor del av sin tid åt utbildningen att den kan slutföras inom fyra år vad gäller licentiatexamen och åtta år vad gäller doktorexamen.

Av 1 kap. 4 § högskoleförordningen framgår att med student i denna förordning avses den som är antagen till och bedriver högskoleutbildning och med doktorand en student som är antagen till och bedriver forskarutbildning, allt i den mån inte annat anges särskilt.

Bestämmelser som forskarutbildning finns framför allt i 8 kap. högskoleförordningen.

Högskoleverkets bedömning

Högskoleverket instämmer i remissvaren om att det är svårt att ge en entydig definition av begreppet skuggdoktorand.

I den utbildningspolitiska debatten och av lärosätenas svar kan man konstatera att det finns några typexempel som skulle kunna vara en skuggdoktorand.

Det första exemplet är en person som innehar någon form av administrativ anställning som till exempel forskare, utan att vara formellt antagen till forskarutbildningen. Inom ramen för denna anställning förutsätts att personen arbetar med sin avhandling, projektbeskrivning eller utkast till individuell studieplan. Det kan också vara så att personen i fråga deltar i forskarutbildningskurser.

Det andra exemplet är en så kallad predoktorandanställning. Syftet med en sådan anställning uppges vara att lärosätet får pröva om doktorandkandidaten lämpar sig för forskarutbildningen.

Det tredje exemplet, som verkar vara vanligt inom det medicinska och tekniska vetenskapsområdena, är att forskning bedrivs på lärosätet men personen i fråga har en annan arbetsgivare till exempel landstinget. Syftet med detta samarbete kan vara att man skall etablera en handledardoktorandsituation och förbereda för forskarutbildning.

Det fjärde exemplet är att doktorandkandidaten bedriver forskarstudier utan att ha en anställning eller annan form av studiefinansiering från lärosätet men har kontakter på lärosätet som kan innebära möjlighet att senare bli antagen på forskarutbildningen.

Det går inte på ett enkelt sätt att konstatera om ovan angivna situationer skulle vara otillåtna. Enligt allmänt tillämpliga arbetsrättsliga regler har lärosätena möjlighet att använda sig av så kallade administrativa anställningar som projektanställning som forskningsassistent. Det är givetvis också tillåtet att till forskarutbildningen anta en person som har eller har haft en projektanställning eller kan åberopa liknande meriter.

Frågan är då när en otillåten "skuggdoktorandsituation" uppstår. Det avgörande måste vara om personen i fråga sysslar med forskarutbildningsuppgifter. För att kunna konstatera det måste man utgå ifrån antagna doktoranders uppgifter. Med beaktande av detta skulle följande definition av skuggdoktorand kunna vara vägledande.

”Skuggdoktorand” är en person på ett lärosäte, som inte är antagen till forskarutbildningen, men som befinner sig i en situation som motsvarar en antagen doktorand. En sådan person bedriver forskarutbildning och skall därför enligt Högskoleverkets uppfattning också vara antagen till forskarutbildningen.

Definitionen ger en viss flexibilitet. Med denna definition skulle till exempel en adjunkt kunna gå forskarutbildningskurser utan att falla under definitionen skuggdoktorand.

Åtgärder för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander

I remissvaren från lärosätena framkommer en rad åtgärder som kan vidtas för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander. Många av dessa åtgärder kan vidtas relativt snabbt och enkelt av lärosätena.

Nedan följer en redogörelse av förslagen i remissvaren och synpunkterna från doktorandorganisationerna. Rättsläget redovisas och Högskoleverket har valt att i viss utsträckning även kommentera förslagen.

En öppen antagning med tydliga regler som sker i konkurrens

Remissvaren

Många av remissinstanserna framhåller att en av utgångspunkterna för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander är att antagningen till forskarutbildningen sker på ett korrekt sätt. Det framkommer förslag om att utbildningsplatserna skall utlysas och att antagningen i ett ämne skall ske vid ett gemensamt tillfälle, till exempel en gång per termin. Det förekommer också resonemang om var i organisationen beslut om antagning bör fattas för att man på bästa sätt skall kunna förhindra förekomsten av skuggdoktorander.

Gällande rätt

I 8 kap. 3 § andra och tredje styckena högskoleförordningen anges att universitetet eller högskolan skall se till att den som avser att börja forskarutbildning har tillgång till den information om utbildningen som behövs. Särskilt skall universitetets eller högskolans antagningsordning finnas tillgänglig. Med antagningsordning avses de regler för forskarutbildning som universitetet eller högskolan tillämpar, dels i fråga om ansökan, behörighet och urval, dels i fråga om hur beslut om antagning fattas.

Av 6 § i samma kapitel framgår att det för varje ämne där forskarutbildning anordnas skall det finnas en allmän studieplan, som fakultetsnämnden fastställer.

Enligt samma kapitel 7 § 4 skall det i varje allmän studieplan för forskarutbildning inom ett ämne anges de föreskrifter om urval som gäller vid antagning till utbildningen.

Det följer av 9 kap. 7 § högskoleförordningen att den som vill antas till forskarutbildning skall anmäla det inom den tid och i den ordning som högskolan bestämmer.

Av 5 kap. 5 § samma förordning framgår att när en anställning som doktorand är ledig skall högskolan genom annonsering eller ett därmed likvärdigt förfarande informera om detta så att den som är intresserad av anställningen kan anmäla det till högskolan inom

viss tid. Denna information behöver dock lämnas bara om anställningen skall helt eller delvis finansieras av högskolans anslag för forskning och forskarutbildning.

Av 4 kap. 3 § högskolelagen framgår att om inte alla behöriga sökande till en utbildning kan tas emot, skall urval göras bland de sökande.

Enligt 9 kap. 6 § högskoleförordningen skall urval bland sökande som uppfyller kraven enligt 2 och 3 §§ göras med hänsyn till deras förmåga att tillgodogöra sig forskarutbildningen.

Högskoleverkets bedömning

Många lärosäten framhåller i sina remissvar vikten av att antagningen till forskarutbildning sker på ett korrekt sätt.

För att lärosäten skall kunna rekrytera den bästa och mest motiverade studenten till forskarutbildning krävs att antagningen är öppen, har tydliga regler och att urval sker i konkurrens.

Information

Bestämmelserna om antagning till forskarutbildning i högskoleförfattningarna ger ett visst utrymme för att processen kan ske informellt och löpande. Enligt forskarutbildningsutredningen (*En Ny Doktorsutbildning*, SOU 2004:27 s. 91) görs ibland det egentliga urvalet av handledaren själv och den formella antagningen blir bara en bekräftelse på detta. Visserligen är lärosätena skyldiga att utlysa en anställning som doktorand men något uttryckligt krav på att ett lärosäte måste utlysa lediga platser inom forskarutbildning finns inte. För att motverka att antagningen sker informellt kan ett lärosäte inför antagningsprocessen informera om forskarutbildningen med generella informations- och rekryteringsinsatser till hela studentgruppen.

Forskarutbildningsutredningen (ibid s. 106) föreslår att en motsvarighet till webbplatsen www.studera.nu borde skapas för att ge en samlad information om forskarutbildningar och nationellt sökbara kurser inom forskarutbildningen. www.studera.nu administreras av Högskoleverket. På webbplatsen finns allmän information om grundläggande högskoleutbildning. Högskoleverket anser att förslaget om att inrätta en nationell webbplats för forskarutbildningen är intressant. Det kan därför finnas skäl att följa upp om det finns ett behov av och om det är möjligt att inrätta en sådan webbplats.

Utlysning av lediga utbildningsplatser och angivande av urvalskriterier

Generella informationsinsatser räcker dock inte för att förhindra skuggdoktorander. Enligt Högskoleverket mening bör ett lärosäte enligt högskoleförfattningarna vara skyldigt att ledigförklara utbildningsplatser inom forskarutbildningen. Alla intresserade ges därmed en möjlighet att söka utbildningen. Ett lärosäte bör också vara skyldigt att inför antagning till forskarutbildning fastställa kriterierna för urvalet. Detta gör att antagningen blir mer öppen, förutsebar och rättssäker.

Såväl i forskarutbildningsutredningens betänkande *En Ny Doktorsutbildning* som i regeringens proposition *Ny värld – ny högskola* finns förslag om ändringar i

högskoleförordningen för att strama upp antagningen till forskarutbildning (jfr. SOU 2004:27 s. 105 ff och prop. 2004/05:162 s. 197 ff). Utbildnings- och kulturdepartementet har i en PM den 22 mars 2006 (U 2006/2478UH) utarbetat förslag till nya antagningsregler.

Såvitt avser utlysning av utbildningsplatser föreslår Utbildnings- och kulturdepartementet att när en högskola avser att anta en eller flera doktorander skall högskolan på något lämpligt sätt informera om detta. Bestämmelsen är dock inte undantagslös. Någon information behöver inte lämnas inför antagningar av en doktorand som skall genomgå utbildningen inom ramen för en anställning hos en annan arbetsgivare än högskolan, vid antagningar av en doktorand som tidigare har påbörjat sin utbildning på forskarnivå vid ett annat lärosäte eller om det finns liknande skäl.

Utbildnings- och kulturdepartementet föreslår också en bestämmelse om att fakultetsnämnden bestämmer vilka bedömningsgrunder som skall tillämpas vid prövningen av förmågan att tillgodogöra sig utbildningen.

Högskoleverket har i sitt remissvar på PM tillstyrkt dessa förslag.

Utbildnings- och kulturdepartementets förslag till ändringar i högskoleförordningen skulle strama upp antagningen till forskarutbildningen. Utrymmet för en informell antagning minskar och därmed kan förekomsten av skuggdoktorander förhindras. Mot denna bakgrund är det angeläget att regeringen beslutar om nya antagningsregler i enlighet med Utbildnings- och kulturdepartementets förslag.

Interna riktlinjer hos lärosäten

I remissvaren har lärosätena kommit med en rad intressanta förslag för att strama upp antagningen till forskarutbildningen. För att internt strama upp antagningen kan lärosätena anta egna riktlinjer alternativt se över befintliga riktlinjer. Lärosätet skulle därvid kunna ställa upp egna regler om till exempel tidpunkt för utlysning av utbildningsplatser.

Prövotid, forskningsförberedande aktiviteter och tillgodoräknande

Remissvar

Det finns lärosäten som efterlyser möjligheten att få pröva om en kandidat som vill antas till forskarutbildningen är ett "doktorandämne". Man vill ha en legaliserad prövotid eftersom en antagning till forskarutbildningen är ett stort åtagande för såväl lärosätet som den blivande doktoranden. En del lärosäten använder sig av olika former av administrativa anställningar som forskare för att pröva om en blivande doktorand håller måttet för forskarutbildningen.

SFS och SDF motsätter sig en legaliserad prövotid för blivande doktorander.

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Grundutbildningen enligt dagens system är forskarberedande och därför skall inte någon prövotid behövas. I så fall finns det brister i grundutbildningen som måste avhjälpas där. SFS framhåller i sina synpunkter att prövotider sätter antagningssystemet ur spel och menar att risken för favorisering och i värsta fall diskriminering är påtaglig.

SDF har lämnat bland annat följande synpunkter. Den forskarstuderande som anställs på ettåriga förordnanden kan, om personen inte producerar tillfredställande, skiljas från resurser, handledning med mera. De förslag som framförts av några lärosäten om ”provanställning” är därför inte nödvändiga. Det måste i stället ligga på lärosätena att använda sig av de redskap som redan finns i högskoleförordningen för de fall doktoranden inte håller måttet.

Gällande rätt och förslag till ändringar i högskoleförordningen

Av 8 kap. 10 § högskoleförordningen framgår bland annat att om en doktorand i väsentlig utsträckning åsidosätter sina åtaganden enligt den individuella studieplanen, skall fakultetsnämnden besluta att doktoranden inte längre skall ha rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen.

Enligt 16 § samma kapitel har en doktorand som vid en högskola inom landet gått igenom en del av forskarutbildningen med godkänt resultat rätt att tillgodoräkna sig denna även vid en annan högskola. En doktorand får också medges rätt att tillgodoräkna sig utbildning vid en utländsk läroanstalt.

Regeringen kommer i propositionen *Ny värld – ny högskola* (prop. 2004/05:162) med förslag till en förändrad högskoleutbildning. Regeringen föreslår att högre utbildning skall ges på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå.

Regeringen föreslår också i propositionen regler om rätt till tillgodoräknande för såväl grundnivå som avancerad nivå och forskarnivå. Rätten och möjligheten att få tillgodoräkna sig tidigare utbildning och yrkesverksamhet inom ramen för forskarutbildning stärks med detta förslag. Regeringen för i propositionen ett resonemang om att utbildning från avancerad nivå skall kunna tillgodoräknas som utbildning på forskarnivå om det föreligger grund för tillgodoräknande i det enskilda fallet. Denna ordning skulle innebära att avancerad nivå och forskarnivå till viss del kan komma överlappa varandra. Riksdagen har genom utbildningsutskottets betänkande 2005/06:UbU3 behandlat propositionen.

I en PM den 22 mars 2006 (U 2006/2478UH) har Utbildnings- och kulturdepartementet utvecklat dessa resonemang och kommit med förslag till ändringar i högskoleförordningen med anledning av regeringens överväganden i den nämnda propositionen. Dessa förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens förslag. Det kan dock noteras att Utbildnings- och kulturdepartementet också föreslår en bestämmelse i högskoleförordningen om att det förhållandet att en sökande bedöms kunna få tidigare utbildning eller yrkesverksamhet tillgodoräknad för utbildningen vid urval inte får ge sökanden företräde framför andra sökanden. Enligt Utbildnings- och kulturdepartementet skulle bestämmelsen kunna motverka ett systematiskt användande av skuggdoktorander.

Högskoleverkets bedömning

I den utbildningspolitiska debatten och av remissvaren framgår tydligt att många efterlyser en möjlighet att införa en legalisering av en så kallade provotid för blivande doktorander. Skälet till att man efterlyser detta uppges ofta vara att antagningar av en

forskarstuderande är ett stort åtagande för lärosätet och därför finns det ett behov att säkerställa att den blivande doktoranden har förutsättningar att klara forskarutbildningen. Det framhålls också ofta att det är mycket svårt att ”bli av” med en antagen doktorand som inte håller måttet.

Forskarförberedande kurser på grundnivå

Det finns lärosäten som använder sig av forskarförberedande kurser inom ramen för grundutbildningen. Luleå tekniska universitet har ett projekt som innebär att en student i slutet av sin grundutbildning får en introduktion till forskarutbildningen och får möjlighet att tillgodoräkna en del av eller hela sitt examensarbete vid en eventuell senare antagning till forskarutbildningen. Samtidigt får lärosätet möjlighet att bedöma om personen lämpar sig för en framtida forskarutbildning. Enligt Högskoleverket är detta tillåtet under förutsättning att kursen ges inom ramen för grundutbildningen.

Ordningen med att ge forskarförberedande kurser inom ramen för grundutbildningen kan jämföras med regeringens förslag om att avancerad nivå och forskarnivå till viss del kan överlappa varandra.

Med dessa två system ges möjlighet till en mer formaliserad provotid inom ramen för högskoleutbildningen på lägre nivå.

Indragning av rätt till handledning och andra resurser

Några remissinstanser framhåller att man vill ha ett provsystem i form av något som skulle kunna jämföras med provanställning/provantagning. Enligt högskoleförordningen skall fakultetsnämnden besluta om att dra in rätt till handledning och andra resurser för doktorander som i väsentlig utsträckning åsidosätter sina åtaganden enligt den individuella studieplanen. Det är möjligt att lärosätena i större utsträckning skulle kunna använda sig av detta instrument.

För Högskoleverket kan det vara intressant att följa upp hur lärosätena tillämpar reglerna om indragning av resurser och om det finns skäl att ändra dessa.

Utbildning och information om regelverk och doktoranders rättssäkerhet

Remissvaren

Flera lärosäten framhåller utbildning av och information till till exempel doktorander, handledare, studenter på grundutbildningsnivå och andra anställda som arbetar med forskarutbildning som ett sätt att förebygga förekomsten av skuggdoktorander. Detta föreslås ske vid obligatoriska handledarutbildningar, introduktioner, seminarier m.m. Man menar att genom att höja kunskapen kring det formella regelverket för forskarutbildningen och sätta fokus på doktorandernas trygghet och rättssäkerhet kan förekomsten av skuggdoktorander förebyggas.

Såväl SFS som SDF anser att handledarutbildningarna skall vara obligatoriska.

Gällande rätt

I 8 kap. 3 a § högskoleförordningen anges att lärosätet skall anordna forskarutbildning av handledare inom forskarutbildningen.

Högskoleverkets bedömning

Det intryck Högskoleverket fått när det gäller skuggdoktorander är att problemet ibland kan botten i att enskilda handledare, institutionsstyrelser osv. i grunden är positiva till företeelsen. För att komma tillrätta med problemet krävs därför, såsom många lärosäten påpekat i remissvaren, utbildnings- och informationsinsatser inom lärosätena. Genom dessa informationskanaler kan lärosätet förmedla vad som menas med skuggdoktorand och att det inte är acceptabelt att använda sig av sådana. Ett utmärkt tillfälle att förmedla detta har lärosätena i samband med den handledarutbildning som lärosätena skall anordna enligt högskoleförordningen. För att få fler att gå handledarutbildningen kan ett lärosäte till exempel införa regler om att en genomgången handledarutbildning är ett krav för att man överhuvudtaget skall få uppdrag som handledare eller biträdande handledare.

Lärosätena kan också rikta utbildnings- och informationsinsatser om problematiken kring skuggdoktorander till studentkollektivet. Detta för att blivande doktorander i ett tidigt skede skall bli medvetna om sina rättigheter och vilka negativa konsekvenser som kan följa av att vara skuggdoktorand. Särskild information bör lämnas till utländska studenter som är särskilt utsatta, då de ofta inte har samma insyn som svenska studenter i hur det svenska högskolesystemet fungerar.

Tillsyn och kontroll

Remissvaren

Lärosätena trycker i sina remissvar mycket på det egna ansvaret för tillsyn och kontroll av förekomsten av skuggdoktorander. Flera lärosäten har särskilda befattningshavare eller organ som har ett utpekat ansvar för forskarutbildningen. I deras arbete ingår bland annat att ha kontinuerlig kontakt och dialog med till exempel institutioner, handledare och doktorander för att förebygga och kontrollera förekomsten av skuggdoktorander. Det föreslås till exempel att kursledare för doktorandkurser kontrollerar om de sökande är antagna till forskarutbildningen. Lärosäten har också obligatoriska forskarutbildningskurser som endast är öppna för studenter som är antagna till forskarutbildningen. Lärosäten framhåller också att man administrativt bör skilja de som deltar i forskarutbildningskurser utan att vara antagna från dem som är antagna. På så sätt kan man identifiera eventuella skuggdoktorander. Hos några lärosäten är forskarutbildningskurser öppna endast för dem som är antagna på forskarutbildningen.

Gällande rätt

Enligt 2 kap. 5 a § andra stycket högskolelagen är det fakultetsnämnderna som skall ansvara för forskarutbildningen. Vid universitet och högskolor där lärarexamen får avläggas skall det särskilda organet med ansvar för lärarutbildningen ha ansvar för forskarutbildning som knyter an till lärarutbildningen.

Enligt 8 kap. 5 § högskoleförordningen skall fakultetsnämnden ha det övergripande ansvaret för forskarutbildningens kvalitet, effektivitet, uppläggning, studieplaner och handledning samt för samordning av kurser och utbildning av handledare. Fakultetsnämnden skall också ha allmän tillsyn över forskarutbildningen.

Högskoleverkets bedömning

Det vilar ett stort ansvar för de enskilda lärosätena att ta tag i frågan om skuggdoktorander. Det övergripande ansvaret för forskarutbildningen har fakultetsnämnden. Fakultetsnämnden har också ansvar för tillsynen över forskarutbildningen.

Enligt den så kallade tillsynsutredningen består tillsyn av två moment, nämligen granskning och ingripande (jfr. *Tillsyn, Förslag om en tydligare och effektivare offentlig tillsyn*, SOU 2004:100 s. 50 f). Tillsynsutredningen framhåller att granskning innebär att ett tillsynsorgan övervakar tillsynsobjektet inom sitt tillsynsområde genom återkommande inspektioner hos objektet eller i andra former, till exempel genom granskning av ingivna handlingar. Vidare framhåller utredningen att granskning även kan ske indirekt genom så kallade systemtillsyn, det vill säga att tillsynsorganet granskar den objektsansvariges egna kontrollsystem. När det gäller momentet ingripande är det, enligt tillsynsutredningen, fråga om åtgärder som vidtas mot en upptäckt felaktighet.

Enligt Högskoleverkets mening är det grundläggande att lärosätena kontinuerligt och metodiskt arbetar med att utveckla sin tillsyn över forskarutbildningen för att bland annat förhindra förekomsten av skuggdoktorander. Den modell som tillsynsutredningen presenterat kan lärosätena ha som utgångspunkt för ett sådant arbete.

I remissvaren framkommer exempel på hur lärosätena arbetar med tillsynen över och kontroll av forskarutbildningen. Det kan vara intressant för Högskoleverket att i det fortsatta arbetet med skuggdoktorander ta reda på hur fakultetsnämnderna arbetar med tillsynen över forskarutbildningen.

Tydliggöra studie- eller arbetsituationen

Remissvaren

Det kan förekomma viss samläsning mellan grundutbildningsstudenter och forskarutbildningsstudenter. Ett lärosäte menar att detta måste tydliggöras och att varje students nivå-tillhörighet måste vara fastlagd genom registrering i studiedokumentations-systemet. Ett annat lärosäte anser att en formell och administrativ åtskillnad mellan antagna och grupper av lärare som deltar i forskarutbildningskurser som kompetens-utveckling borde göras. Två lärosäten framhåller vikten av att man måste vara tydlig om att projektanställning inte avser forskarutbildning.

Högskoleverkets bedömning

Det kan förekomma situationer där någon som är verksam vid lärosätet, till exempel genom en projektanställning på ett eller annat sätt har fått uppfattningen att de blivit utlovade att senare antas till forskarutbildningen. I likhet med det som Linköpings

universitet och Mittuniversitet framhållit i sina remissvar, anser Högskoleverket att lärosätena i dessa situationer måste vara tydliga på att projektanställningen inte är en form av provanställning som skall leda till antagning till forskarutbildningen.

Högskoleverket vill också stryka under det som Uppsala och Örebro universitet framhållit i sina remissvar om att lärosätet vid forskarutbildningskurser bör hålla en formell och administrativ åtskillnad mellan dem som är antagna till forskarutbildningen och andra som går kursen.

Ekonomiska styrmedel och doktorandanställning

Remissvaren

Det framhålls att ett lärosäte genom sitt interna resurstilldelningssystem med ekonomiska styrmedel kan motverka förekomsten av skuggdoktorander. Flera lärosäten menar att en metod att förebygga förekomsten av skuggdoktorander är att antagna till forskarutbildningen skall ha doktorandanställning.

Högskoleverkets bedömning

Det kan vara effektivt att genom ekonomiska styrmedel försöka förhindra skuggdoktorander. Som exempel kan nämnas ett system som Uppsala universitet redogör för i sitt remissvar. Vid universitetet har både medicinsk-farmaceutiska och teknisk-naturvetenskapliga fakulteterna haft prestationsrelaterad tilldelning av medel för studiestöd. Tilldelat studiestöd var direkt relaterat till antal avlagda doktors- och licentiatexamina. Nu har fakulteterna modifierat tilldelningssystemen så att full utdelning av studiestöd inte utfaller om den forskarstuderande varit antagen alltför kort tid. En eventuell skuggdoktorandtid borträknas således.

Bilaga

Oklar definition med betydande gråzon

Remissvar

Uppsala universitet menar att begreppet skuggdoktorand är oklart och att det är själva bristen på formalisering som utgör grunden för oklarheten. Universitetet undrar vem det är som skall bedöma när forskarutbildning bedrivs och vilka kriterier som används vid denna bedömning. Juridiska fakulteten vid universitetet framhåller att det ligger inom varje fakultets eget ansvar att klargöra vilka kategorier av forskare som enligt lagstiftning och andra regelverk kan tillåtas och sedan tydligt informera om deras anställnings- och arbetsvillkor för alla inom fakulteten. Fakulteten trycker på att det inte får vara absolut uteslutet att viss forskning genomförs av personer som inte är antagna till forskarutbildning, så länge man är tydlig om under vilka förutsättningar sådant arbete genomförs.

Lunds universitet framhåller att frågan om skuggdoktorand är komplicerad eftersom systemet gör det önskvärt att utrymme ges för en viss flexibilitet. Universitetet menar att möjligheten att kunna erbjuda lovande studenter på grundutbildningen en projektanställning under en kortare period inom ett forskningsprojekt är positiv. Enligt universitetet kommer studenten under en kortare period i kontakt med en levande forskningsmiljö och kan därigenom göra ett mera genomtänkt val ifråga om att gå vidare till forskarutbildning. Samtidigt framhåller universitetet att det är av vikt att grundstudenternas verksamhet i forskningsprojekt är väl avgränsade och att det tydligt framgår att projektanställning inte innebär ett löfte om antagning eller automatisk leder till antagning till forskarutbildning vid ett senare tillfälle.

Stockholms universitet hänvisar till svar från sina fakulteter som konstaterar att förekomsten av skuggdoktorander i princip är omöjlig om gällande regelverk följs. Det framhålls dock att en viss oklarhet kan ligga i begreppet och att en student som tagit kontakt med en handledare för att under dennes ledning utarbeta en projektbeskrivning inför en ansökan till forskarutbildningen inte bör kategoriseras som skuggdoktorand.

Linköpings universitet hänvisar till hälsouniversitetets rapport *Hälsouniversitetets handledare* som publicerades 2003. Enligt universitetet framgår det av rapporten att hälsouniversitetet inte ser fenomenet skuggdoktorand som något negativt, vare sig för doktoranden eller fakulteten. Vidare framgår det att hälsouniversitetet ser det som en fördel att studenter från grundutbildningen ges möjlighet till stipendier för grundutbildning i forskarförberedande syfte och att kliniskt verksamma landstingsanställda ges möjlighet att pröva forskning innan en "handledar-doktorandrelation" skapas.

Karolinska institutets (KI) har uppgett bland annat följande. I KI:s omgivning och kanske främst vid anknutna sjukhus finns ett stort antal anställda som kommer i kontakt med forskningsverksamhet och blir intresserade men vill ”prova på” innan de eventuellt bestämmer sig för att genomgå en forskarutbildning. Sådant deltagande får ses som en önskvärd kompetensutveckling. Forskarutbildningen vid KI är som regel projektbaserad och av tradition starkt beroende av relationen mellan doktorand och handledare. När detta fungerar väl leder det till en forskarutbildning av mycket hög kvalitet, när det inte fungerar finns en rad reglerade åtgärder som syftar till att skydda doktoranden. Systemet är emellertid beroende av att doktorand och handledare lär känna varandra innan forskarutbildningen påbörjas. De måste få möjlighet att gemensamt utarbeta en genomtänkt individuell studieplan, vilket vid KI måste ske före antagning till forskarutbildningen. Vid KI finns bland annat därför ett antal forskningsförberedande aktiviteter på grundutbildningsnivå.

Karlstad universitet menar att ett nödvändigt kriterium för att man skall kunna tala om skuggdoktorand måste vara att personen i fråga uttryckt ett klart önskemål till någon handledare om att bli formellt antagen till forskarutbildningen. Enligt universitetet är det rimligt att ämnen tillåter personer att delta i den forskande och forskarutbildande miljön och att dessa personer informeras om sin situation så att de inte förleds tro att de är doktorander.

Mittuniversitetet framhåller att kompetensutveckling som innebär att lärare utan forskarexamen följer doktorandkurser skall stödjas. Universitetet menar att om syftet är forskarexamen bör tillräckliga resurser reserveras för i vart fall antagning till licentiatexamen och att en lämplighetsprövning måste göras på samma sätt som antagning av studenter till forskarutbildningen.

Även *Växjö universitet* trycker på att kompetensutveckling för till exempel adjunkter kan motivera att en icke antagen person deltar i en forskarutbildningskurs.

Synpunkter från SFS och SDS

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Det är inte svårt att avgränsa vilka personer som kan kallas skuggdoktorander. Att bedriva forskarstudier innebär att skriva på en avhandling i syfte att få den publicerad eller att bedriva sådan forskning som man ämnar infoga i en avhandling. Forskarstudier kan också innebära att gå en kurs under sin forskarutbildning som ingår i densamma. *SFS* motsätter sig inte att lärare/adjunkter kan kompetensutveckla sig genom att läsa kurser på forskarutbildningsnivå. En formell och administrativ åtskillnad mellan dessa och antagna till forskarutbildningen bör därvid göras. Antagningssystemet sätts ur spel eftersom en skuggdoktorand kan meritera sig i en gråzon där vederbörande varken är student på grundutbildningen eller antagen till forskarutbildningen.

SDS har lämnat bland annat följande synpunkter. Självklart skall det vara tillåtet att delta i ett forskningsprojekt för att pröva på om forskning är något man vill ägna sig åt. En adjunkt som inom ramen för sin anställning deltar i ett forskningsprojekt är positivt och helt i enlighet med de möjligheter till kompetensutveckling som bör erbjudas en anställd. För andra personer som vill pröva på att forska bör lärosätena kunna erbjuda

kortare anställningar utan löfte om en framtida plats på forskarutbildningen. Ett väl avgränsat forskningsprojekt i både tid och rum bör erbjudas i sådana fall. Denna anställning får dock inte innehålla något avhandlingsarbete, eller direkta förberedelser för detta.

En öppen antagning med tydliga regler som sker i konkurrens

Remissvaren

Uppsala universitetet framhåller att det framgår av deras antagningsordning att antagningen till forskarutbildningen skall vara öppen och tydlig. Universitetet framhåller bland annat följande. Utlysning av fakultetsfinansierat studiestöd skall vara tillgängligt lokalt och på universitetets hemsida minst tre veckor före ansökningstidens utgång. Det är önskvärt att såväl externt finansierat som fakultetsfinansierat studiestöd utlyses. Informationen skall vara tillgänglig såväl på institutionens som på universitetets webbplats.

Lunds universitet menar att öppenhet och noggrannhet i rekryterings- och antagningsprocessen, med utlysning av utbildningsplatser, antagning och tilldelning av studiestöd förlagt på fakultetsnivå skapar i allmänhet rättssäkerhet för både sökande och redan antagna till forskarutbildningen. Universitetet framhåller att ett sätt att förhindra skuggdoktorander är att begreppet definieras i handböcker för forskarutbildningen och att det där klart framgår vilken hållning universitetet har i frågan. Fyra av universitetets fakulteter har lagt beslut om antagning och tilldelning av studiestöd på fakultetsnivå.

Göteborgs universitet framhåller att förekomsten av skuggdoktorander kan förhindras genom en samordnad antagning där antagningen sker öppet och i konkurrens samt att beslutet om antagning fattas av en nämnd och inte av en enskild handledare eller projektledare. Universitetet anser också att tjänster som assistent eller timlärare bör annonseras ut för att förhindra att personer handplockas av en lärare.

Stockholms universitet anser att skuggdoktorander kan förhindras genom att individuell studie- och finansieringsplan finns vid antagningstillfället då handledare även tilldelas och att särskilt intresse skall fästas vid finansieringsplanens trovärdighet. Universitetet anser också att antagning till forskarutbildningen vid fastställda datum som föregås av en offentlig utlysning kan bidra till att förhindra förekomsten av skuggdoktorander.

Örebro universitet uppger att de har utförligt angivna rutiner för antagning och att det är prefekten som, efter ett brett samråd, fattar beslut om antagning.

Synpunkter från SFS och SDF

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Det är positivt att så många lärosäten framhåller vikten av att antagningen till forskarutbildningen är öppen för alla och att reglerna kring denna är tydliga. Med dagens system är det önskvärt att antagningen är förlagd på fakultetsnivå och att såväl externt som fakultetsfinansierad studiefinansiering utlyses nationellt samt att information finns tillgänglig på såväl institutionens som universitetets webbplats. Externa medel skall omvandlas även till tjänster, och dessa

tjänster skall sedan utlysas enligt ovan. Enskilda individers medel skall inte locka lärosätet att göra avkall på att det är den mest lämpade individen som skall antas. När antagningen är väl synlig ökar kännedomen om vad som krävs för att antas som forskarstuderande vilket bidrar till att fler grundutbildningsstudenter söker.

SDF har lämnat bland annat följande synpunkter. Antagningsförfarandet skall vara öppet och bedömningsgrunderna måste vara på förhand kända och lätt tillgängliga. Ansvaret ligger således på lärosätena – och i praktiken på de enskilda institutionerna – att se till att det klart och tydligt framgår vad som förväntas av en forskningsansökan, gärna med goda exempel. Samlade antagningstillfällen kan inträffa flera gånger per år. Genom att ha i förväg kända antagningstillfällen får fler möjlighet att söka och konkurrensen om platserna blir därmed både sundare och större. Det är också önskvärt om ansökningstiderna kunde samordnas med övriga ansökningsdatum inom högskoleutbildningen.

Prövotid, forskningsförberedande aktiviteter och tillgodoräknande

Remissvar

Göteborgs universitet förespråkar en provotid i form av projektanställning, förslagsvis sex månader. Vid universitet är det inte möjligt att tillgodoräkna ämnesspecifika kurser om dessa genomförts före antagningen till forskarutbildningen.

Även *Linköpings universitet* förespråkar en provotid och har därvid uppgett bland annat följande. En kort provotid med ordnad finansiering skulle både ge den forskarstuderande en möjlighet att prova på vad det innebär att forska och samtidigt ge handledaren en bättre möjlighet att bedöma den forskarstuderandes förutsättningar att slutföra hela utbildningen. Man kan möjligen ifrågasätta om en sådan möjlighet behövs med den nu föreslagna ”Bolognamodellen”, där överlapp mellan avancerad nivå och forskarnivå troligen skulle leda till en form av provotid.

Karolinska institutet framhåller att de kommer att införa en ny regel med innebörden att ingen institution får förmedla stöd under mer än sammanlagt sex månader (i undantagsfall ett år) till en person som kan anses ingå i forskningsförberedande aktivitet och som förväntas ansöka om antagning till forskarutbildningen. Enligt Karolinska institutet kommer det i det nya regeldokumentet specificeras att institutioner och handledare som åsidosätter regler för forskarutbildning blir föremål för inskränkning i rätten att anta doktorander.

Luleå tekniska universitet genomför sedan några år tillbaka projektet Research trainee som en formaliserad övergång till forskarstudier. Projektet innebär att en student i slutet av sin grundutbildning får en introduktion till vad forskarutbildning innebär och får möjlighet att tillgodoräkna del av eller hela sitt examensarbete vid en eventuell senare antagning till forskarutbildning. Universitetet framhåller att lärosätet samtidigt får möjlighet att bedöma om personen lämpar sig för en framtida forskarutbildning.

Forskarkollektivet vid *Växjö universitet* förespråkar en legitim provotid vid antagning för doktorander, liknande en provanställning. Detta motiveras med det stora ansvaret

som en antagning innebär och att man vill undvika en prövning av om resurserna för en forskarstuderande skall dras in.

Även *Blekinge tekniska högskola* förespråkar en provotid på sex månader.

Synpunkter från SFS och SDF

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. *SFS* motsätter sig starkt provotider. Grundutbildningen enligt dagens system är forskarberedande och därför skall inte någon provotid behövas. I så fall finns det brister i grundutbildningen som måste avhjälpas där. Provotider sätter antagningssystemet ur spel. Risken för favorisering och i värsta fall diskriminering är också påtaglig. Ett argument för provotider som Karolinska institutet (KI) anför är den nära relation mellan handledare och forskarstuderande som forskarutbildningen skulle kräva. Detta tillvägagångssätt är rättsosäkert eftersom det sätter antagningssystemet ur spel. Risken för diskriminering eller favorisering är också påtaglig. Vidare skall studenter från andra lärosäten ha samma chans som KI-studenterna att kunna söka sig till lärosätet för att genomgå forskarutbildning. Den forskarstuderande skall inte stå i ett sådant beroendeförhållande till handledaren att utbildningen står och faller med deras relation. En forskarstuderande har rätt till handledarbyte om relationen inte skulle fungera.

En kurs som inte lästs inom forskarutbildningen skall inte kunna tillgodoräknas eller vara meriterande för eventuell senare forskarutbildning, om det är ett led i att förhindra förekomsten av skuggdoktorander.

SDF har lämnat bland annat följande synpunkter. Den forskarstuderande som anställs på ettåriga förordnanden kan, om personen inte producerar tillfredställande, skiljas från resurser, handledning med mera. Något ytterligare behov av testning under anställning skall därmed inte behöva förekomma. De förslag som framförts av några lärosäten om ”provanställning” är därför inte nödvändiga. Det måste i stället ligga på lärosätena att använda sig av de redskap som redan finns i högskoleförordningen för de fall doktoranden inte håller måttet.

Utbildning och information om regelverk och doktoranders rättssäkerhet

Remissvaren

Uppsala universitet framhåller att universitetet centralt och många fakulteter har handledarutbildning, handledarseminarier och handledardagar där frågan om skuggdoktorander tas upp.

Lunds universitet menar att förekomsten av skuggdoktorander förebyggs genom utbildning och information till institutionsledning och forskarhandledare. Universitetet framhåller att obligatorisk handledareutbildning utgör en viktig informationskanal som ökar medvetenheten hos handledarna och att det i detta sammanhang är viktigt att formulera problemet utifrån etiska och utbildningskvalitativa aspekter. Vidare framhålls att gästforskare och utländska studenter informeras på institutionerna om villkor för utbildning och forskning.

Sveriges lantbruksuniversitet har en pedagogisk utbildning under vilken fyra veckor ägnas åt handledningens pedagogik, etiska riktlinjer och formalia kring forskarutbildningen.

Synpunkter från SFS och SDF

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Flera lärosäten framhåller utbildning av och information till forskarstuderande, studenter på grundutbildningsnivå och andra anställda som arbetar med forskarutbildning som ett sätt att förebygga förekomsten av skuggdoktorander. Det föreslås ske vid obligatoriska handledarutbildningar, vilket tillstyrks. Även seminarier och introduktioner är lämpliga tillfällen att informera om regelverk och doktoranders rättsäkerhet. Det är viktigt att framhålla att de forskarstuderande som kommer från andra länder behöver en information utformad efter sina behov.

SDF har lämnat bland annat följande synpunkter. *SDF* har länge framfört krav på obligatorisk handledarutbildning. I denna utbildning måste också arbetsrättsliga frågor tas upp. En genomgång av de arbetsrättsliga lagar och avtal som tillämpas är nödvändig.

Tillsyn och kontroll

Remissvaren

Uppsala universitet har forskarutbildningsutskott inom alla fakultetsnämnder. Dessa följer forskarutbildningens genomförande och har till uppgift att stävja missbruk. Dessutom gör flera fakulteter institutionsbesök för att se över forskarutbildningsadministrationen.

Göteborgs universitet uppger att man anordnar obligatoriska kurser som är stängda för personer som inte är antagna till den aktuella kursen och att icke antagna personer inte har någon möjlighet till handledning vid projekt eller avhandlingsarbete. Universitetet framhåller att förekomsten av skuggdoktorander kan förebyggas genom en regelbunden kartläggning av doktorander med extremt kort forskarutbildningstid.

När exempel på skuggdoktorander vid *Karolinska institutet* kommer till universitetsledningens kännedom följs detta omedelbart upp genom kontakt med institutionsledningen.

Kungl. Tekniska högskolan menar att ett sätt att förhindra uppkomsten av skuggdoktorander är att inrätta en databas som skall omfatta samtliga individer som följer skolans doktorandkurser. Genom att i databasen följa upp kursdeltagare kan skuggdoktorander identifieras.

Luleå tekniska universitet framhåller att skuggdoktorander kan motverkas genom prefektens regelbundna uppföljning av personal och deras arbetsuppgifter. Vid universitetet är resurser i form av handledning, arbetsrum, telefon och dator inte tillgänglig för personer som varken är antagna till forskarutbildningen eller anställda.

Örebro universitet framhåller att flera institutionsledningar som rutin har nära och transparent samarbete med forskningskollegier och handledarkollegier samt återkommande dialog med ämnesföreträdare, vilket man framhåller som viktiga metoder för att förhindra förekomsten av skuggdoktorander.

Högskolan i Kalmar har en studierektor för forskarutbildningen som bevakar och informerar om forskarstuderandes rättigheter.

Mälardalens högskola får kännedom om skuggdoktorander genom doktorandrådets nätverk, kontroll av lönelistor och studierektorerna för forskarutbildningen.

Synpunkter från SFS och SDF

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Alla fakultetsnämnder bör ha forskarutbildningsutskott inom samtliga fakultetsnämnder som, liksom Uppsala universitets beskrivning, följer forskarutbildningens genomförande och gör institutionsbesök för att se över forskarutbildningsadministrationen. Det är dock viktigt att högskolan även har någon som följer upp utskottets arbete. Högskolan skall verka för att en studierektorsfunktion såväl som ett doktorandombud inrättas. Många forskarstuderande tycker att det är bra att kunna vända sig till en ansvarig person vid den egna fakulteten som exempelvis en studierektor med ansvar för forskarutbildning. Medinflytandet stärks också av ett doktorandombud, som kan hjälpa forskarstuderande att lyfta frågor i beslutande och beredande organ, samt verka för de forskarstuderandes medinflytande genom att uppmuntra till gemensamma möten bland de forskarstuderande. Det kan vara en god idé med kurser som inte är öppna för personer som inte är antagna till forskarutbildningen i syfte att förhindra förekomsten av skuggdoktorander.

SDF har lämnat bland annat följande synpunkter. *SDF* tillstyrker förslaget att kartlägga antalet doktorander med (extremt) kort studietid för att inventera problemet, men framhåller att detta måste åtföljas av konkreta åtgärder för att komma till rätta med problemet. I samband med denna kartläggning, skulle det även vara lämpligt att inventera hur stor andel av de forskarstuderande som formellt antagits endast till licentiatsexamen, trots att det överenskomna syftet med utbildningen är en doktorexamen. Denna kategori bedriver forskarstudier som syftar till en doktorsavhandling utan att vara antagna till den fyraåriga forskarutbildningen.

Tydliggöra studie- eller arbetssituation

Remissvaren

Uppsala universitet framhåller att det vid många fakulteter förekommer viss samläsning mellan grundutbildningsstudenter och forskarutbildningsstudenter. Universitetet menar att detta måste tydliggöras och att varje students nivå tillhörighet måste vara fastlagd genom registrering i studiedokumentationssystemet.

Linköpings universitet föreslår att det vid projektanställningarna tydligt skall framgå vad som skall utföras inom ramen för uppdraget och att det inte avser forskarutbildning.

Vid *Mittuniversitetet* klargörs det från början att en tidsbegränsad anställning har ett eget meritvärde och anställningen får inte utformas som en provanställning med förespegling om antagning till forskarutbildningen.

Örebro universitetet anser att en formell och administrativ åtskillnad mellan antagna och grupper av lärare som deltar i forskarutbildningskurser som kompetensutveckling borde göras.

Forskarstuderande skall ha doktorandtjänst

Remissvaren

Göteborgs universitet anser att doktorandtjänst som den enda finansieringsformen för forskarutbildning kan förebygga förekomsten av skuggdoktorander.

Luleå tekniska universitet anser att ett sätt att förhindra uppkomsten av skuggdoktorander är att möjliggöra så att så många som möjligt anställs som doktorander. Universitetet framhåller att doktorander huvudsakligen får doktorandanställning.

Mittuniversitetet menar att de flesta problemen troligen kan lösas genom att endast anta forskarstuderande genom utlysning av doktorandtjänster.

Chalmers policy är att de forskarstuderande skall ha en doktorandtjänst.

Synpunkter från SFS

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Alla som antas till forskarutbildningen skall ha anställning. Doktorandanställningen bidrar till att intresserade inte avstår från att söka sig till forskarutbildning av ekonomiska skäl.

Finansiering och ekonomiska styrmedel

Remissvar

Uppsala universitet resonerar om att lärosäten har möjlighet att genom ekonomiska incitament förhindra uppkomsten av skuggdoktorander. Universitetet har därvid uppgett bland annat följande. Både medicinsk-farmaceutiska och teknisk-naturvetenskapliga fakulteten har prestationsrelaterad tilldelning av medel för studiestöd. Tilldelat studiestöd är direkt relaterat till antal avlagda doktors- och licentiatexamina. Fakulteterna har nu modifierat sina tilldelningssystem så att full utdelning av studiestöd inte utfaller om den forskarstuderande varit antagen alltför kort tid. En eventuell "skuggdoktorandtid" borträknas således.

Lunds universitet framhåller ett system med tätare samverkan med externa finansiärer/forskarstiftelser, där lärosätena kan verka för att forskningsstiftelser och motsvarande i första hand överför pengar direkt till lärosätena i stället för direkt till doktoranden.

Göteborgs universitet anser att en maximering av tiden för stipendiering av forskarförberedande utbildning kan förebygga förekomsten av skuggdoktorander.

Linköpings universitet har riktlinjer för stipendier för grundutbildning i forskarförberedande syfte av vilka det framgår att stipendiet inte får utgöra den regelmässiga inkörsporten till forskarutbildning, utan bör komma till användning företrädesvis i de fall en studerande är osäker om sitt intresse för forskarutbildning eller om osäkerhet föreligger om studentens lämplighet/förmåga att genomgå forskarutbildning. Universitetet förespråkar också en mer stabil och långsiktig grundfinansiering som skulle förlänga institutionens/handledarens planeringshorisont och reducera risken att finansieringen försvinner innan utbildningen är genomförd.

Angående finansiering och resurstilldelning framhåller *Luleå tekniska universitet* bland annat följande. Den goda ambitionen att förhindra förekomsten av skuggdoktorander motarbetas av svårigheten att hitta finansiering till en doktorandtjänst. För att komma till rätta med detta problem krävs en översyn av såväl forskningsrådets strategier för finansiering av forskning som universitetets egen fördelning av fakultetsmedel. Universitetets interna resursfördelningssystem är utformat för att stimulera att tillräckligt många doktorander antas och att utbildningen genomförs med god genomströmningstakt så att examensmålen nås. En icke önskvärd konsekvens kan bli att doktorander blir skuggdoktorander under en del av sin utbildningstid. Det finns anledning till att fortsatt fundera över utvecklingen av universitetets resurstilldelningssystem så att genomströmningstakten, effektivare forskarutbildning och måluppfyllnad stimuleras, samtidigt som eventuella incitament för en lösning med skuggdoktorander avlägsnas.

Örebro universitet pekar på att det i deras interna remissbehandling påtalats att den mest effektiva enskilda åtgärden för att stävja förekomsten av skuggdoktorander torde vara att universiteten ges större direkta anslag för forskarutbildning.

Synpunkter från SFS

SFS har lämnat bland annat följande synpunkter. Svårigheten att hitta finansiering till en doktorandtjänst bidrar till ”skuggdoktorandfenomenet”. Universiteten bör ges större direkta anslag för forskarutbildning.